

Petar Puhmajer

Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

Palača Patačić u Varaždinu: razvoj, naručitelji, kontekst

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 30. 6. 2014. – Prihvaćen 30. 9. 2014.

UDK: 728.3(497.5 Varaždin)“16/17”

Sažetak

U članku se utvrđuje slijed razvoja gradnje i opremanja palače Patačić u Varaždinu. Palača je u svojoj tlocrtnoj osnovi karakteristična jednokrlna građevina 17. stoljeća, nastala pregradnjom ranije kuće, zasigurno u vrijeme trgovca Daniela Praunspërgera 1669. godine. Višekratne obnove rezultirale su promjenama u unutrašnjosti te na pročeljima koja su sa svakim novim vlasnikom mijenjala svoj izgled. Najznačajniji je zahvat bila velika obnova 1764. godine, za naručitelje grofa Franju Patačića i suprugu Katarinu, rođ. Keglević, središnje ličnosti plemićkoga

društvenog života u Varaždinu toga doba. Unutrašnjost palače tada je opremljena zidnim slikama, a vanjšina oblikovana novim pročeljem snažnog plasticiteta ostvarenog kamenim, žbukanim i štuko ukrasima. Rokajni motivi na osliku u unutrašnjosti te u štukaturi na pročeljima pokazuju da je obnova bila određena jasnom konceptualnom i stilskom vizijom naručitelja. Oblikovanje pročelja s razvedenim portalom i slobodnim oblicima štuko rokaja povezuje se s graditeljskim i štukaterskim radionicama u Grazu i Štajerskoj 18. stoljeća.

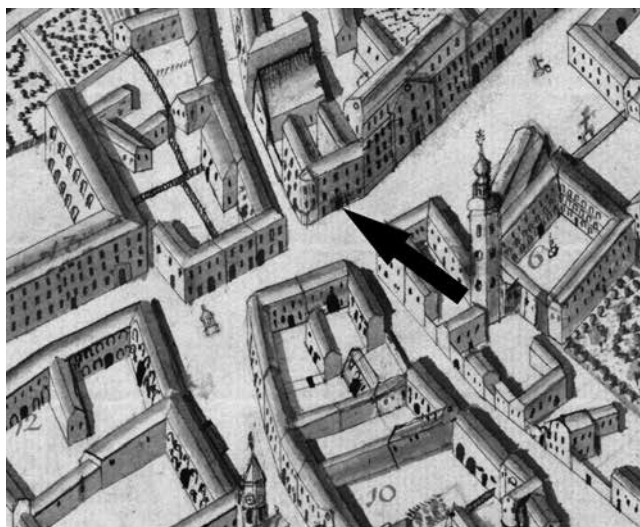
Ključne riječi: *arhitektura, 17. stoljeće, 18. stoljeće, barok, rokoko, palače, zidno slikarstvo, štukatura, Varaždin, palača Patačić, Franjo Patačić, Graz*

Palača Patačić u Varaždinu iznimno je ostvarenje reprezentativne stambene arhitekture kontinentalne Hrvatske 17. i 18. stoljeća. Prostorne i oblikovne značajke svih faza njezina povijesnog razvoja pokazuju da je ona bila odraz visokih arhitektonskih i umjetničkih dostiga toga vremena, a uz nju se vezuju i neki istaknuti protagonisti društvenog života u Varaždinu i Hrvatskoj.

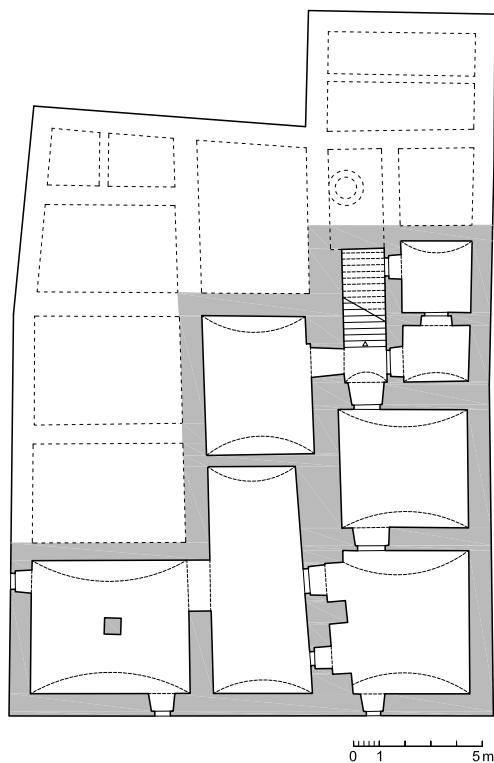
Iako je značenje palače prepoznato u više navrata tijekom 20. stoljeća, objavljeno je relativno malo stručnih prikaza utemeljenih na povijesnim izvorima i nalazima *in situ*,¹ a izostala je i temeljita interpretacija povijesti izgradnje palače koja se pokazuje ključnom s obzirom na građevnu slojevitost. Konzervatorska istraživanja i obnova palače prije nešto manje od dvadeset godina te najnovija istraživanja² donijela su vrijedne podatke koji govore da palača nije izgrađena 1764. godine, kao što na to upućuje zapis na glavnom portalu, nego da je riječ o kući podignutoj u 17. stoljeću koja je poslije višekratno pregrađena. Povezivanje povijesnih podataka o vlasničkoj kronologiji s konzervatorskim nalazima omogućuje nam detaljan uvid u pojedinačne faze njezine izgradnje i uređenja.

Dvokatno je zdanje smješteno u povijesnom središtu grada, na uglu Franjevačkog trga i nekadašnje Dućanske ulice, koja je bila glavna trgovačka ulica starog Varaždina. Izniman

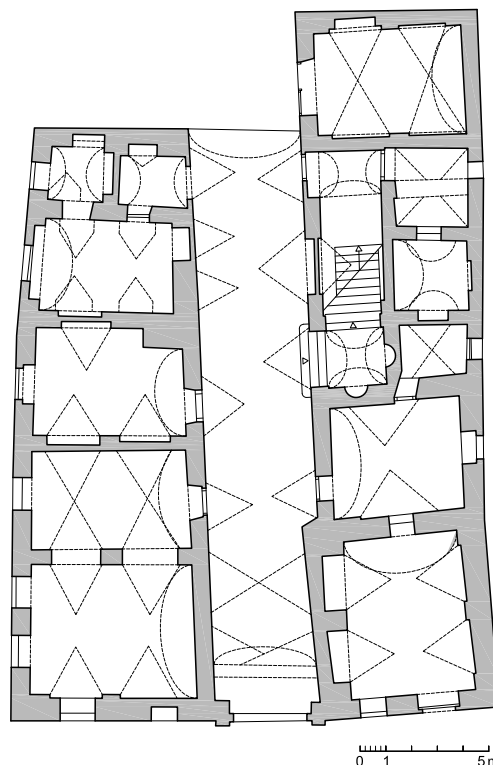
urbanistički položaj kuće, vidljiv na gradskoj veduti iz 1823. godine (sl. 1)³ kada je izvorni ambijent bio još u mnogome sačuvan, kvalitetno je iskorišten pri arhitektonskom obliko-

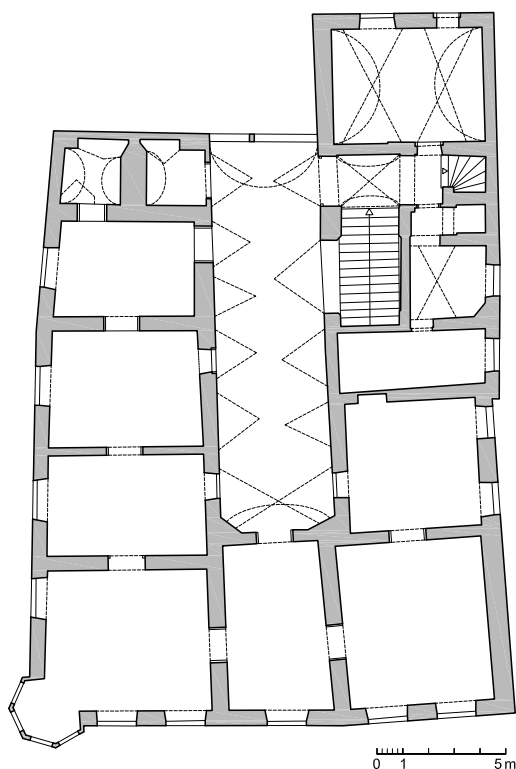
1 Prikaz palače Patačić na veduti Podhradczkog iz 1823. godine (Országos Széchényi Könyvtár, Budimpešta)
Patačić Palace on Podhradczky's drawing from 1823

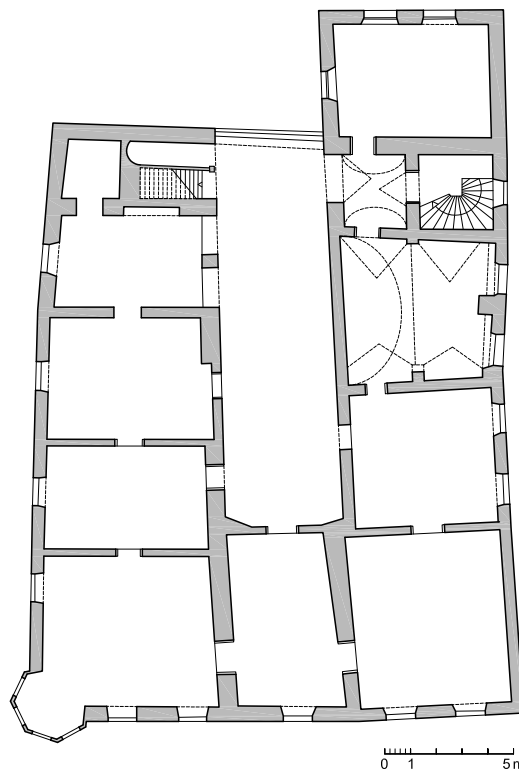
2 Tlocrt podruma i temelja (grafički obradio M. Čalušić prema nacrtu iz 1905.)
Basement plan

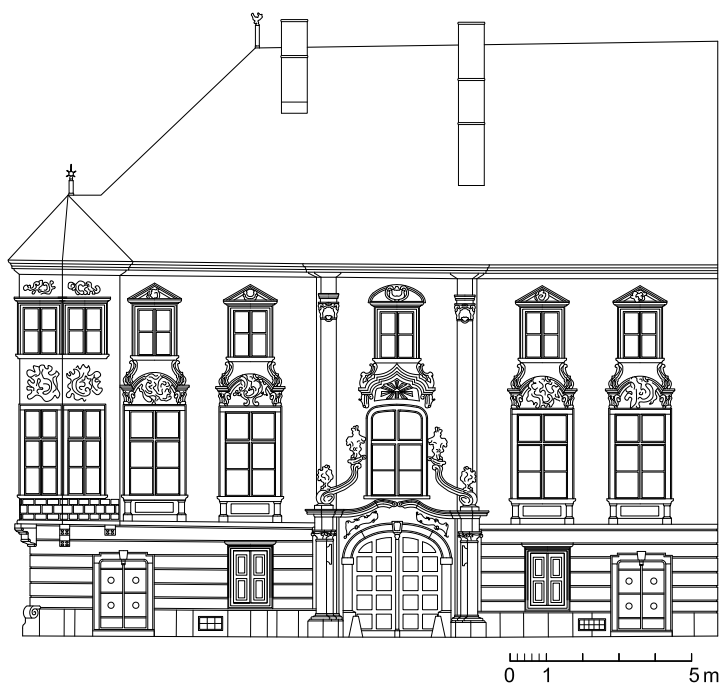
3 Tlocrt prizemlja (crtež: B. Matica, grafička obrada: I. Sučić, HRZ)
Ground floor plan

4 Tlocrt prvog kata (crtež: B. Matica, grafička obrada: I. Sučić, HRZ)
First floor plan

5 Tlocrt drugog kata (crtež: B. Matica, grafička obrada: I. Sučić, HRZ)
Second floor plan

6 Nacrt sjevernog pročelja (crtež: B. Matica, grafička obrada: M. Bogadi, HRZ)
North façade drawing

7 Nacrt istočnog pročelja. Lezene između prozorskih osi uklonjene su u obnovi 1996.–1999.
(crtež: B. Matica, grafička obrada: M. Bogadi, HRZ)
East façade drawing. The strips between window bays were removed in the restoration of 1996–1999

vanju. Kuća je, naime, oblikovana kao uglovnica s erkerom, orijentiranim prema sjeveroistoku, pri čemu se, unatoč smještaju na Franjevačkom trgu, kuća doživljava i kao dio obližnjega, glavnoga gradskog trga. Jednokrilno zdanje ima podrum, prizemlje i dva kata, a tlocrtnu osnovu svake etaže

čini središnji uzdužni hodnik iz kojega se ulazi u prostorije (sl. 2–7). Prizemlje je svođeno bačvastim svodovima sa susvodnicama, na prvom je katu svođen samo hodnik i nekoliko prostorija u južnom dijelu, dok ostale imaju ravne stropove, kao i sve prostorije drugog kata.

Gradnja kuće u vrijeme Daniela Praunspergera (1669.)

Najraniji poznati vlasnik kuće bio je imućni varaždinski trgovac Daniel Praunsperger (1635.–1692.). Povijesnih zapisa o njemu razmjerno je mnogo, mahom vezano uz trgovinu i kupoprodaju nekretnina, međutim, nalazimo da je djelovao i kao gradski zastupnik i bilježnik. S godinama je stekao velik imetak, brojne nekretnine unutar i izvan grada,⁴ pa se tako, primjerice, 1688. spominje da Praunsperger plaća porez za čak pet majura i kuća u podgrađima.⁵ Štoviše, nalazimo ga kao voditelja gradnje zgrade Zakmardijeva sjemeništa (1669.–1670.)⁶ te donatora kapele sv. Josipa u varaždinskoj franjevačkoj crkvi gdje je dao urediti obiteljsku grobnicu,⁷ pa je očito da se uvelike bavio i građevinskim investicijama.

Podatak o Praunspergerovoj kući na današnjem mjestu donose već i prije istraživači Varaždina,⁸ a neki od njih naslućuju da je dio zidanih struktura iz njegova vremena sačuvan u strukturama današnje građevine. Štoviše, u podrumu je pronađena godina 1669. uklesana na jednom stupu, koju možemo povezati s izgradnjom u doba Praunspergera (sl. 8).

Kuća, dakle, ima izduženi, jednokrnljeni tip tlocrta kod kojeg se prostorije nižu s obje strane osovinski položenog hodnika, što je u nas posebno karakteristično za 17. stoljeće.⁹ Zanimljivo je da se takav tlocrt javlja kod više kuća i palača toga vremena u Varaždinu, a napose kod spomenute zgrade Zakmardijeva sjemeništa čiju je gradnju istih godina vodio upravo Praunsperger. S obzirom na učestalu pojavu takvih tlocrta, možemo tek pretpostaviti da je Praunsperger za svoju kuću preuzeo sličan prostorni koncept kao što je imala ova crkvena zgrada koju su projektirali sami isusovci.¹⁰ No, Praunspergerova je kuća bila u to doba nešto kraća od današnje, i to s južne strane za otprilike 7 metara, odnosno za dvije

krajnje južne prostorije, koje će biti, kao što ćemo vidjeti, prigradene naknadno. To znači da je i stubište bilo drukčije, premda se vjerojatno nalazilo na istom mjestu.

Važno je ipak reći da je Praunspergerova pregradnja u manjoj mjeri obuhvatila i strukture neke manje ranije kuće, također zidane dvokatnice,¹¹ oslikanog pročelja,¹² koja se protezala od desnog brida današnjeg rizalita gdje je pronađena reška, pa prema istoku,¹³ vjerojatno sve do ugla s Dućanskom ulicom. Također, upravo od ruba rizalita prema jugu kontinuiraju zapadni zid veže koji je položen koso i znatno zadebljan do dilatacije u središnjem dijelu, što govori da su prilikom formiranja današnje veže korištene prijašnje strukture. Istoj fazi tako zasigurno pripadaju i sjeveroistočni dijelovi podruma gdje je također uočljiva ista dilatacija.

Stup s uklesanom godinom 1669. nalazi se upravo u sjeveroistočnoj, ugaonoj prostoriji podruma koji bi, dakle, trebao biti stariji od Praunspergera. Međutim, ako pretpostavimo da su vanjski zidovi te prostorije nastali u najranije vrijeme (kada je kuća bila manja i kraća), postavlja se pitanje zašto prostorija nije svođena uobičajenim bačvastim ili križnim svodom, kako je bilo uobičajeno u podrumskim prostorima, nego svodnom plohom koju u sredini podupire četvrtasti stup. Poglavitito stoga što zaista nije riječ o velikom rasponu koji bi zahtijevao dodatno podupiranje nego o relativno maloj prostoriji. Jedini mogući odgovor na to jest da je svod podignut naknadno na već postojeće perimetralne zidove te ga je radi statičke stabilnosti trebalo dodatno učvrstiti, pa je izveden stup. Godina 1669., dakako, datira ne samo izgradnju svoda u toj prostoriji nego i veći građevinski zahvat na kući.

Praunspergerova je gradnja značila povećanje i novo oblikovanje pročelja,¹⁴ s oslicima i kamenim prozorima. Prozorski

8 Godina 1669. urezana na kamenom stupu u podrumu (foto: P. Puhmajer)

The year of 1669 inscribed on a stone column in the basement

9 Arheološki prezentiran oslik (stupovi) na istočnom pročelju koji se datira u razdoblje Daniela Praunspergera krajem 17. stoljeća (foto: N. Vasić)

Archeological presentation of the wall painting (columns) on the east façade, dated to the period of Daniel Praunsperger at the end of 17th century

okviri iz toga vremena sačuvani su na drugom katu, te svjedoče o mogućem istovjetnom oblikovanju prvog kata gdje su poslije zamijenjeni većima. U prizemlju je morao biti lučno zaključen portal, a izostao je i erker na sjeveroistočnom uglu koji će biti sagrađen tek početkom 18. stoljeća. Plohe pročelja bile su oslikane, a taj je oslik i danas arheološki prezentiran na istočnom pročelju (sl. 9). Oslik čini bijela osnova s naslikanom kompozicijom traka i stupova koji nisu bojeni nego su ostavljeni u sivkasto-smeđem tonu žbuke. Naslikani parovi stupova, entaziranog tijela i stiliziranih kapitela, raščlanjuju prvi kat, odnosno omeđuju izvorno manje prozore, dok je drugi kat artikuliran dvjema vodoravnim trakama koje teku iznad i ispod prozora koji su pak ovdje sačuvani u izvornom formatu.¹⁵ Same trake nisu kontinuirane nego su ispresijecane tankim linijama u pravokutne segmente koji sugeriraju rustičnost i potenciraju tektoniku kompozicije.

Kratko razdoblje protonotara Jurja Plemića (oko 1692.–1705.)

Kao sljedeći vlasnik kuće spominje se protonotar Juraj Plemić (?–1714.).¹⁶ O njemu nalazimo relativno malo podataka iako je Plemić imao visoku dužnosničku funkciju, a prema riječima suvremenika, uz bana i biskupa, bio je jedan od tri najmoćnije političke ličnosti u Hrvatskoj toga doba.¹⁷ Plemić je posjedovao znamenitu kuću na zagrebačkom Dolcu,¹⁸ a s obzirom na to da se politički život Hrvatske odvijao mahom u Zagrebu i Varaždinu, očito je u oba grada imao vlastiti stambeni prostor. Varaždinsku kuću Plemić je mogao steći nakon Praunspurgerove smrti 1692. godine, a budući da je kuća već 1705. prodana pavlinima, Plemić je bio vlasnikom kuće svega 13 godina. Zasad nema podataka o zahvatima na kući, niti se ijedna faza obnove može pripisati vremenu njegova vlasništva.

Obnova palače za lepoglavske pavline (poslije 1705.)

Protonotar Plemić prodao je kuću lepoglavskim pavlinima 1705. godine, zajedno s drugim svojim posjedima u varaždinskom kraju, i to po ukupnoj cijeni od 20 000 forinti.¹⁹ Upravo u to vrijeme generalni je upravitelj pavlinskog reda bio Ivan Krištolovac (1658.–1730.), poznati prior-graditelj, rođen u Varaždinu. S obzirom na to da je on podigao znamenitu knjižnicu i pročelje lepoglavske crkve,²⁰ vrlo je vjerojatno bio i naručiteljem obnove varaždinske palače.

Pavlini su na palači unijeli veće građevinske i oblikovne promjene koje je morao osmisliti i izvesti vješt graditelj. Na sjeveroistočnom uglu izveden je poligonalni erker kroz dvije etaže, a građevina je produžena prema jugu dodavanjem po dvije prostorije na svakoj etaži, čime je istočno pročelje produženo za otprilike 7 metara. Na pročeljima je izvedeno novo oslikavanje. Plohe su obojene u sivu boju s naslikanim bijelim pravokutnim medaljonima, na prvom katu s konveksno izvučenim kraćim stranicama (tzv. *bilobi*), a na drugom katu s konkavno zasječenim uglovima. Kompoziciju

je dopunjavao sustav naslikanih traka i uglovnih kvadara, dok je cijeli erker bio oslikan u bijelo bojenoj rustici sa sivim sljubnicama.²¹

Raščlamba slikanim medaljonima bila je osobito raširena u štajerskoj arhitekturi 17. stoljeća,²² a ona je vjerojatno povezana s djelovanjem talijanskih majstora na austrijskom području u to vrijeme, tzv. *Austrotalijana*. Motivi medaljona javljaju se u djelima talijanskih traktatista, otkuda ovi graditelji često crpe nadahnuće, a koliko je poznato, najranije su primijenjeni 1639. godine na pročeljima samostana Sankt Lambrecht u Štajerskoj, djelu arhitekta Domenica Sciasijie.²³ Sudeći prema kompoziciji pročelja pavlinskog samostana u Olimju, oslikanima 1710. godine,²⁴ spomenuta se obnova varaždinske palače može po prilici datirati u to vrijeme. Štoviše, činjenica da su upravo lepoglavski pavlini posjedovali olimski samostan²⁵ upućuje i na mogućnost da su angažirali iste graditelje. Nadalje, i sam je pavlini samostan u Lepoglavi bio obojen svijetlosivom bojom u 17. stoljeću, dok se na pročeljima kapela prigradenih uz crkvu (1673., 1692. i 1705.) nalazila siva pigmentirana žbuka s bijelo naslikanim trakama, rustikom, prozorskim okvirima, te jednim poligonalnim medaljonom.²⁶ Nije naodmet spomenuti kako se čini da su pavlini graditelji sudjelovali i u obnovi dvaju obližnjih dvoraca obitelji Ratkaj, u Miljani i Velikom Taboru,²⁷ na čijim se pročeljima nalaze također vrlo slične kompozicije slikanih medaljona, a koje potječu iz istog vremena.²⁸ Iz svega je navedenog vidljivo ne samo da opći trendovi u arhitekturi toga vremena nisu zaobišli Varaždin nego su se odrazili upravo na palači Patačić. Svakako je važno uočiti i to da se pavlini javljaju kao važni investitori, a njihovi graditelji pak kao prenositelji arhitektonskih oblika.

Adaptacija za Ladislava Keglevića (oko 1730.)

Iz pavlinskih izvora saznajemo da je samostan 1729. godine prodao varaždinsku palaču barunici Franciski Thavonath i njezinu suprugu, grofu Ladislavu Kegleviću za 3400 forinti.²⁹ Zanimljivo je da se u kupoprodajnom ugovoru navodi da je riječ o velikoj zidanoj gradskoj kući,³⁰ što govori o karakterističnom izgledu plemićkog doma toga doba u Varaždinu te urbanističkom mjerilu grada, u kojem je spomenuta kuća smatrana zdanjem velikih dimenzija.

No, Ladislav II. Keglević (oko 1693.–1735.) umro je već šest godina kasnije, pa iako se barunica poslije preudala za Franju Petazzija,³¹ intervencija zabilježena na građevini vjerojatno se može datirati odmah nakon kupnje, još za Ladislavova života. Riječ je o manjem zahvatu koji je obuhvatio ojačanje južnog zida palače, te bojenje pročelja u bijelu boju s tamnosivim oslikom uglovnih kvadara.³² Ovaj zahvat značio je, doduše, ukidanje dotadašnje jake kolorističke koncepcije pročelja u korist skromne, jednostavne i nenametljive raščlambe ostvarene tek nizom otvora. Po svemu sudeći, ovaj je dvobojni koncept obuhvatio i kamene okvire prozora i portala koji su, analogno s ugaonim kvadrima, također mogli biti bojeni tamnosivom bojom, ali s obzirom na to da boja na kamenu nije sačuvana, više to nije moguće utvrditi.

Obnova palače za Franju Patačića (1764.)

Grof Keglević i barunica Thavonath imali su sina Petra VIII. Keglevića, iz čijeg braka s Anom Marijom Drašković potječu dvije kćeri, Katarina i Josipa.³³ Katarina Keglević (1745.–1786.) se 1763. udala za baruna Franju Patačića (1738.–1776.)³⁴ te mu je palaču tako donijela u miraz.³⁵

Franjo Patačić bio je jedan od prisjednika Banskog stola, a grofovska titula koju je stekao u godini vjenčanja,³⁶ mladom je paru dala novi uzlet i pomogla u usponu na društvenoj ljestvici. Katarina se bavila književnošću i ostala je zabilježena kao spisateljica kajkavske poezije, dok je Franjo volio glazbu i kazalište, pa je par u svojoj palači organizirao razne društvene događaje, plesove, kazališne predstave i književne salone. Njihov je dom bio središte mondenog života grada.³⁷ Zanimljiv uvid u njihov život i Varaždin toga doba donosi suvremenik, grof Adam Oršić, koji u svojim memoarima kaže da se od 1770. godine »... u Hrvatskoj počela širiti pogubna razkoš, koja je nadmašivala snage; osobito u Varaždinu, gdje je bilo sjedište banskog vijeća, mogla se vidjeti najnovija vrst sjajnog karuca, srebrno posuđe, krasne livreve, tekliči i francuzki kuhari. Ekscelencije, magnifici i žene dale su si dobavljati iz Beča skupu robu, priređivale su se osobito ukočene društvene zabave, jednom rieči, Varaždin bijaše mali Beč.«³⁸ Nadalje ističe kako su u luksuzu prednjačili grof Franjo Patačić i njegova supruga, zbog čega su, na kraju, upropašteni te im je imovina zaplijenjena.³⁹ Uza sve navedeno, nije teško zamisliti ozračje i okolnosti u kojima se odvijala obnova i uređenje njihove palače.

Isprva su Franjo i Katarina vjerojatno živjeli u kući njegova oca Stjepana Patačića,⁴⁰ odnosno nekadašnjoj palači Wasserman,⁴¹ smještenoj na nasuprotnoj strani trga. Radovi na uređenju njihova novog doma morali su ubrzo započeti jer se godina 1764., zabilježena na ulaznom portalu, može smatrati vremenom dovršetka radova.

Razmotrimo najprije zahvate u unutrašnjosti zgrade koji su zapravo rezultirali današnjim stanjem.⁴² Došlo je do uređenja stubišta (sl. 10), odnosno nove izgradnje na mjestu dotadaš-

11 Zidni oslik s motivom rokaja u prostoriji prvog kata (foto: P. Puhmajer)

Wall painting with rocaille motives in a first-floor room

njeg. Novo je stubište rastvoreno lučnim otvorom prema veži, ali i prema hodniku kata, a čini ga nekoliko pristupnih stuba te podest s kojega vodi uspon jednim stubišnim krakom na kat. Omeđuju ga bogato klesane kamene ograde kako

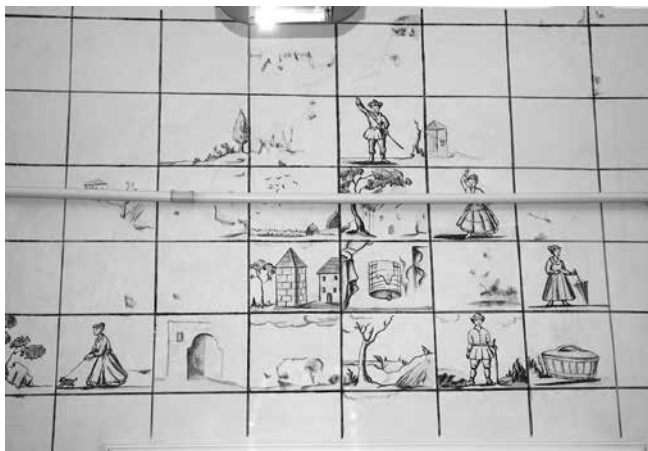
10 Glavno stubište (foto: J. Kliska)

Main staircase

12 Zidni oslik u »Delftskoj sobi« na drugom katu (foto: P. Puhmajer)

Wall painting in the »Delft Room« on the second floor

13 Detalj zidnog oslika u »Delftskoj sobi« na drugom katu (foto: P. Puhmajer)

Detail of the wall painting in the "Delft Room"

uz uspon tako i u lučnom otvoru u zoni kata, a na podestu se javljaju i niše za skulpturu, što je inače obilježje stubišta velikih palača toga doba u Beču, Grazu i drugdje.

Na prvom katu uspostavljeni su reprezentativni saloni koji su morali biti raskošno uređeni.⁴³ Iako nemamo podataka o pokućstvu i posoblju, uređenje je podrazumijevalo vrlo dekorativnu obradu zidova oslikavanjem. U više prostori-ja palače, primjerice u onoj s erkerom koja je služila kao glavni salon, te zapadno od nje, zidovi su bili oslikani ornamentikom rokaja. U potonjoj su rokaji nepravilnih ali vrlo razvedenih formi plavičastih tonova, s dojmom plasticiteta (sl. 11). S obzirom na to da se rokajna motivika javlja i na pročelju, oslik je vjerojatno nastao u istoj obnovi.⁴⁴ Nadalje,

iz toga vremena bi mogao potjecati monokromni tamno-plavi oslik na zidu u »Delftskoj sobi« na drugom katu, gdje se u rasteru pravokutnih polja nalaze crteži ljudskih likova, životinja, krajolika, građevina, predmeta i simbola (sl. 12). Oslík predstavlja naslikanu varijantu oplata od nizozemskih keramičkih pločica koje su se proizvodile u 17. i 18. stoljeću u Delftu, kao europski odgovor na kineski porculan. Delftske su pločice prikazivale likove i predmete u shematskom crtežu te kobaltno plavoj boji. S obzirom na fragmentarnost sačuvanog, teško je reći predstavljaju li oslici u palači Patačić prizore neke priče ili su pak složeni u neki simboličan raspored. Pojedini se doimaju kao dijelovi žanr-scena, dok drugi predstavljaju svakodnevne uporabne predmete.⁴⁵ Prema odjeći koju nose ljudske figure, crteži se svakako mogu datirati u drugu ili treću četvrtinu 18. stoljeća, a motivi pastira, pejzaža (proplanaka) i životinja, govore da je glavna tema zapravo pastorala (sl. 13). S obzirom na hedonistički način života Franje Patačića i njegove supruge, i ovaj bi oslik mogao potjecati iz njihova vremena, odnosno između 1764. i otprilike 1770. godine, kada su vlasnici zapali u dugove te si zacijelo nisu više mogli priuštiti opremanje palače.⁴⁶

Oblikovanje pročelja u obnovi 1764. značilo je kvalitativnu nadgradnju jedne prosječne plemićke kuće u zdanje koje sada posve slobodno možemo nazivati palačom. Dotadašnja slikana artikulacija pročelja u potpunosti je zamijenjena novim kamenim i štuko ukrasima. Sjeverno je pročelje (sl. 14) koncipirano atektonski, pri čemu raščlambu čine otvori i bujna rokajna plastika, premda se u nekim elementima vide i tendencije prema tektonici. Istočno je pročelje bilo nešto više tektonsko, s leznama koje su razdvajale prozorske osi, ali samo

14 Palača Patačić, sjeverno pročelje (foto: P. Puhmajer)
Patačić Palace, north façade

na prvom i drugom katu (uklonjene su u obnovi 1996.–1999.). Ostvarena su dva vizualna naglaska, os portala i erker. Erker, iako raniji element građevine, zadržan je u obnovi te definira palaču kao uglovnicu, dok je središnja os s portalom naglašena dvama pilastrima koji se pružaju kroz dvije gornje etaže rubeći vrlo plitki jednoosni rizalit. Portal je komponiran složenim sustavom skošeno položenog para pilastar–stup sa svake strane, a nosi zabat i gređe na kojem počivaju gigantske volute što se uspinju omeđujući prozor prvoga kata. Na povijenim dijelovima voluta počivaju rokajne vaze, a na njihovim ispruženim vrhovima akroteriji u obliku »sasušenih« rokaja. Prvi kat postaje reprezentativni *piano nobile* te su njegovi prozori povećani i nadvišeni višestruko razgibanim nadstrešnicama, ispod kojih se u čeonom polju javljaju rokaji, osim kod središnjeg prozora gdje je motiv Božjeg oka.⁴⁷ Manji su rokaji položeni i unutar nadstrešnica drugog kata te na slobodnim ploham na erkeru. Pročelja su obojena u svijetložutu oker boju, a ukrasni detalji naglašeni bijelom bojom.⁴⁸

Važno je naglasiti da je svaki rokaj izveden u štuko masi i različito oblikovan kao jedinstveni primjerak stvoren na licu mjesta.⁴⁹ Naime, elementi su izvođeni izravno na pročelju, dakle, bez prethodne izrade odljeva i apliciranja gotovih elemenata,⁵⁰ što jasno govori da je to rad štukatera, a ne zidara.⁵¹ Nadalje, to ujedno znači da su štuko elementi samo načelno bili zacrtanim arhitektonskim projektom, te se, kao što je bilo uobičajeno, mnogo polagalo u vještinu majstora. Tako je arhitekt ove obnove morao potražiti školovanog majstora štukatera s kiparskom vještinom. U proučavanju podrijetla arhitektonskog rješenja treba, stoga, odvojeno razmatrati pitanje projektanta pročelja i izvoditelja štuko dekoracije.

Stilsko-oblikovne značajke pročelja iz 1764. u kontekstu štajerske barokne arhitekture

Nedvojbene uzore i mogućeg projektanta obnove valja tražiti u krugu štajerskih arhitekata koji su djelovali u 18. stoljeću u sklopu većih radionica u Grazu i Mariboru, premda ne treba isključiti ni domaće majstore koji su se upravo u drugoj polovini 18. stoljeća razvili pod njihovim utjecajem.

Štukirana pročelja bit će obilježje velikog broja stambenih kuća i palača u Grazu sve do kraja treće četvrtine 18. stoljeća, a u nizu primjera riječ je o fasadiranju ranije sagrađenih kuća koje sada dobivaju nova, vrlo često atektonski oblikovana pročelja, slična Patačićevu (Franziskanerplatz 11, Sackstrasse 14, Kapaunplatz 2, Stempfergasse 1).⁵² Na konceptualnoj razini analogije se mogu pronaći i na pročelju kuće Hainrichspereg-Weydinger (sl. 15; Herrengasse 11, 1767).⁵³ koja se pripisuje najznačajnijem štajerskom arhitektu 18. stoljeća, Josephu Hueberu (1715.–1787.).⁵⁴ Ona je u dimenzijama i proporcijama te ideji jednoosnog rizalita izrazito bliska Patačićevoj palači, a također se uočavaju i sitni rokaji iznad prozora i gotovo identične parapetne ploče, no riječ je o raširenoj motivici koja se često ponavljala među arhitektima štajerskog kruga. Iako je Hueber ostvario brojne realizacije palača i dvoraca diljem Štajerske, a autor je i dvaju projekata u neposrednoj blizini Varaždina (dvorci u Dornavi i Ludbregu), njegova je arhitektura u načelu ipak znatno više tektonska nego što je

15 Graz, kuća Hainrichspereg-Weydinger, Herrengasse 11 (foto: P. Puhmajer)

Graz, Hainrichspereg-Weydinger House on Herrengasse 11

16 Maribor, gradski dvorac, pročelje stubišnog rizalita (foto: P. Puhmajer)

Maribor, City Castle, façade of the staircase block

varaždinsko pročelje; s dominantnom uporabom stupova, pilastara, lezana, traka i vijenaca, koji katkad zauzimaju čitave površine, premda ne izostaje ni bujna dekoracija.⁵⁵

Podrijetlo većine arhitektonskih elemenata na palači Patačić vezujemo uz graditeljsku obitelj Stengg koja je u Grazu imala veliku radionicu od kraja 17. do druge polovine 18. stoljeća. Njezini su utjecaji vidljivi kako u Štajerskoj tako i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Primjerice, Patačićev portal s motivom voluta koje se uzdižu s bočnih strana zahvaćajući prozor na prvom katu (sl. 17),⁵⁶ podsjeća na portale koji se pripisuju upravo Johannu Georgu Stenggu (?–1736.) i njegovoj radionici.⁵⁷ Na palači Inzaghi u Grazu (1725.–1730., Mehlplatz 1) i dvorcu Gösting (1724.–1728.)⁵⁸ portali imaju masivne rustificirane nosače sa širokim volutama na koje su položene velike urne (sl. 18), a slične su i plošne varijante na jednoj od kapela Kalvarije iznad Graza (1694.–1701.)⁵⁹ te na Maloj palači Attems (sl. 19; tzv. *Witwenpalais*, Sackstrasse 15, oko 1715.),⁶⁰ obje zasad neutvrđenog autora, međutim iste provenijencije.

17 Palača Patačić, glavni portal (foto: J. Kliska)
Patačić Palace, main portal

18 Graz, palača Inzaghi, Mehlplatz 1, portal (foto: P. Puhmajer)
Graz, Inzaghi Palace on Mehlplatz 1, portal

Stenggova radionica zaslužna je za uvođenje rokaja u štajersku arhitekturu,⁶¹ zajedno s čitavim novim dekorativnim repertoarom.⁶² Na »razgibanim« Stenggovim pročeljima prevladavaju upravo nepravilni oblici rokaja koji često nisu vezani uz arhitektonski element nego su aplicirani samostalno ili se pak nalaze unutar nekog okvira, izvan kojeg vire ili ga djelomično prekrivaju, što je slučaj i na palači Patačić. Slični se oblici tako javljaju na pročelju crkve Milosrdne braće (*Barmherzigen Brüder*) u Grazu (sl. 21; 1735.–1742.) gdje su nepravilni rokaji u obliku kartuša ovješeni ispod prozora, dok su na pročelju samostanske crkve u Reinu (sl. 22; 1737.–1747.)⁶³ vitoperne, prenapregnute, lepezaste forme koje omeđuju nišu iznad portala. Navedene podudarnosti u artikulaciji i detalju ne navode nužno na pomisao o istom projektantu ili graditelju. Štoviše, zasad nema zapisa o djelatnosti graditelja iz obitelji Stengge na tlu Hrvatske.⁶⁴ Ako pokušamo povezati projekt obnove palače 1764. s nekim od poznatih članova obitelji Stengge, vidjet ćemo da Johann Georg Stengge umire 1753. godine, dakle 11 godina prije obnove palače, te da se njegov sin i nasljednik Johann Joseph Stengge stariji (1717.–?), kojemu nije poznato nijedno djelo, ne spominje poslije 1762. godine.⁶⁵ Nadalje, Georgov nećak

19 Graz, tzv. Mala palača Attems – *Witwenpalais*, Sacksstrasse 15, portal (foto: P. Puhmajer)
Graz, the so-called Small Attems' Palace – Witwenpalais on Sackstrasse 15, portal

20 Palača Patačić, rokaj na pročelju (foto: J. Kliska)
Patačić Palace, rocaille detail on the façade

21 Graz, crkva Milosrdne braće (*Barmherzigen Brüder*), rokaj na pročelju (foto: P. Puhmajer)
Graz, Church of the Barmherzigen Brüder, rocaille detail

Johann Joseph Stengg mlađi (1722.–1782.)⁶⁶ poprima jedan formalni, klasicistički rječnik s elementima *Zopf* stila.

Graditeljske radionice Stengga i Huebera imale su, međutim, izravne epigone u poznatoj mariborskoj radionici koju su predvodili Joseph Hoffer (1706.–1762.) i njegov nasljednik Johann Fuchs (1727.–1804.), a koji je djelovao i na našem području. Ova radionica vrednovana je u nizu stručnih članaka posljednjih godina,⁶⁷ a većina djela im se pripisuje na osnovi stilskih obilježja. Na sličnosti njihovih radova s palačom Patačić ponajviše upućuju oblici i profilacije prozorskih nadstrešnica. Primjerice, slične onima na palači Erdödy u Varaždinu (oko 1762.) koje su, po svemu sudeći, istaknuto djelo ove radionice.⁶⁸ No, u arhitektonskom pogledu, Erdödyjeva palača predstavlja bogatije rješenje jer je na pročelju i portalu razrađen čitav tektonski sustav sa stupovima, pilastrima i plastički snažnom dekoracijom koja izostaje na Patačićevoj palači. Sličnosti nalazimo i kod stubišnog rizalita mariborskoga gradskog dvorca (1747.–1749.) koje se pripisuje J. Hofferu (sl. 16).⁶⁹ Ondje je ambiciozno zamišljen tektonski koncept rezultirao kompozicijom teških i zdepastih proporcija, dodatno pojačanih izvorno grubom reljefnom žbukom (poslije uklonjenom) no zato s pozamašnim rokajnim vokabularom. Konzole su u obliku razvučenog rokaja koje pridržavaju nadstrešnice, osobito su slične Patačićevima. Sami rokaji naročito se »gomilaju« iznad i ispod nadstrešnica (sl. 23), što je slučaj i u Varaždinu, s tom razlikom što su ondje izvedeni kao vitice, dok su u Varaždinu veće i kompaktnije forme.⁷⁰ Mariborski je ukras veće mekoće, nešto jače usitnjen, te svojom bujnošću prekriva arhitektonske elemente tendirajući dematerijalizaciji arhitektonske kompozicije, koja je usprkos tomu snažno definirana.

Ako na trenutak ostavimo na stranu pitanje arhitekture te se usredotočimo na rokajnu štuko motiviku, kako na Patačićevu tako i na mariborskom pročelju, vidjet ćemo da nas traganje za izvorištima sličnih stilskih značajki ponovno vodi u Graz kao središte umjetničke produkcije. Najznačajniju štukater-

sku radionicu 18. stoljeća ondje je držala obitelj Formentini koja je imala velik opus, kroz nekoliko generacija. Voditelj radionice u trećoj četvrtini 18. stoljeća bio je Heinrich Formentini (1734.–1814.) čiji su radovi osobito karakteristični po rokajnoj motivici.⁷¹ Formentinijevi rokaji sastoje se pretežito od tankih vjenčića, prepleta i vitica rafinirane razrade, kao primjerice u palači Herberstein u Grazu (1757.–1767.)⁷² gdje podsjećaju na štukature mariborskoga gradskog dvorca, znatno više nego na Patačićevo pročelje. Velike i masivne, slobodno oblikovane nakupine Patačićevih rokaja djeluju pomalo kao kakva nabujala smjesa anorganskih tvari, ili pak »rastopljene« odnosno deformirane kartuše. Ipak, takve nalazimo i kod Formentinija, primjerice, u dvorcu Thinnfeld kod Deutschfeistritza (1764.) koje se izvode upravo u vrijeme obnove palače Patačić.⁷³ No, još veće značenje ima slabo poznati opus štukatura u kapeli dvorca Waldstein (sl. 25), također u blizini Deutschfeistritza,⁷⁴ gdje se iznad prozora i lučnih otvora pjevališta javljaju veće nakupine kartušnih oblika, ovdje s karakterističnim rebrastim užljebljenjima, upravo kakve nalazimo na palači Patačić (sl. 24). Ovakva specifična tehnička odlika, detaljističke naravi, govori o sličnom poimanju obrade površine štukature te ide u prilog istoj zanatskoj školi.

Spomenimo i to da su Formentinijevi obilato surađivali s arhitektima i graditeljskim radionicama toga vremena, posebno onima Stengga i Huebera. Tako u obnovi i izgradnji zgrada koje su vodili ovi arhitekti, često nalazimo angažman Formentinijeve radionice, pa se katkad, možda i zbog učestalosti takve suradnje,⁷⁵ naslućuje da su arhitekti izrađivali crteže prema kojima je Formentini izvodio štukature.⁷⁶ Kod pročelja poput Patačićeva, to je vrlo vjerojatno bio slučaj⁷⁷ jer ondje nije riječ samo o fasadiranju plohe nego i usklađivanju više tehničkih detalja, poput formata otvora i sl.

Slijedom stilskih analogija, dosadašnjim istraživanjima nije bilo moguće utvrditi autora arhitektonskog rješenja obnove palače Patačić, ali se može zaključiti da on pripada krugu

22 Rein, samostanska crkva, rokaj na pročelju (foto: T. Orešković)
Rein, Cistercian monastery church, rocaille detail

23 Maribor, gradski dvorac, pročelje stubišnog rizalita, detalj rokaja (foto: P. Puhmajer)
Maribor, City Castle, façade of the staircase block, rocaille detail

24 Palača Patačić, rokaj na pročelju (foto: J. Kliska)
Patačić Palace, rocaille detail

25 Dvorac Waldstein kod Deutschfeistritza, rokajna štukatura u kapeli (foto: P. Puhmajer)
Waldstein Castle near Deutschfeistritz, rocaille detail in the chapel

štajerskih majstora pod pretežitim utjecajem Johanna Geoga Stengga, bilo da je riječ o nasljednicima njegove radionice ili pak lokalnim graditeljima koji su djelovali u Varaždinu i Mariboru u drugoj polovini 18. stoljeća. S druge pak strane, kvaliteta i majstorstvo izvedbe štuko dekoracije Patačićeva pročelja pokazuje da je ona sasvim lako mogla biti naručena u Grazu, a vrlo slični radovi štukaterske radionice Heinricha Formentinija nude moguć odgovor na pitanje njezina podrijetla.

Zaključak

I za kraj, možemo zaključiti da je palača Patačić u svojoj tlocrtnoj osnovi karakteristična jednokrnlina građevina 17. stoljeća koja je od Praunspergerove gradnje 1669., preko zahvata u doba pavlina i Ladislava Keglevića, svakim novim vlasnikom mijenjala svoj izgled. U sveobuhvatnoj obnovi

1764. unutrašnjost palače opremljena je zidnim slikama, a vanjština oblikovana novim pročeljem snažnog plasticiteta, značajno oplemenjenog rokajnim ukrasima. Motivi rokaja koji se javljaju na osliku u unutrašnjosti te u štuku na pročeljima pokazuju da je obnova bila određena jasnom stilskom i konceptualnom vizijom naručitelja. S obzirom na to da su zahvati u unutrašnjosti i na pročeljima bili usklađeni u ideji, oblicima i stilu, možemo pretpostaviti da je njima rukovodila snažna i kreativna ličnost, vjerojatno netko od naručitelja. Grof Franjo Patačić i supruga Katarina bili su promicatelji kulture i umjetnosti te su, angažiravši vrsne štajerske majstore, ostavili za sobom zaista osebusno djelo barokne arhitekture na tlu Hrvatske. Iako je zlatno doba njihova života trajalo relativno kratko, u kulturološkom pogledu ono se poklopilo s razdobljem rokokoja koje je svoj vrhunac na našem prostoru, a osobito u Varaždinu, doseglo upravo šezdesetih godina 18. stoljeća.

Bilješke

- 1
O palači je najranije pisao Adolf Wissert 1925. u tekstu o povijesti varaždinskih kuća, dok o samoj arhitekturi podatke nalazimo tek u postumno objavljenoj knjizi Ivy Lentić Kugli. ADOLF WISSERT, *Bilješke o nekim varaždinskim kućama*, u: *Spomenica varaždinskog muzeja 1925–1935*, Varaždin, 1925., pretisak 1995., 34–36; IVY LENTIĆ KUGLI, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb, 2001., 176–177.
- 2
DANUTA MISIUDA, *Varaždin. Palača Patačić. Kratki opis konzervatorskih istraživanja pročelja*, u: *Glavni projekt obnove istočnog i sjevernog uličnog pročelja palače Patačić*, projektant voditelj: Blanda Matica, d.i.a., Zagreb, kolovoz 1996., bez pag.; PETAR PUHMAJER, *Barokne palače u Varaždinu*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 321–337.
- 3
Veduta je prvi put objavljena i protumačena u radu Lj. Perči. – LJERKA PERČI, *Tri plana Varaždina s kraja 18. stoljeća i veduta iz 1823. godine*, u: *Spomenica Gradskog muzeja Varaždin 1925.–1995.*, Varaždin, 1997., 35–43.
- 4
Detaljna istraživanja o Praunspergerovu životu donosi: ANA KANIŠKI, *Kapela sv. Josipa u franjevačkoj crkvi u Varaždinu: ikonografija i naručitelj*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011., 29–40.
- 5
ADOLF WISSERT (bilj. 1), 34.
- 6
PETAR PUHMAJER, *Zgrada Zakmardijeva sjemeništa u Varaždinu – projekt, izgradnja, tipologija*, u: *Peristil*, 54 (2011.), 153.
- 7
IVY LENTIĆ KUGLI, *Varaždin nakon požara 1776. godine*, Zagreb, 1973., 13; ANA KANIŠKI (bilj. 4), 40.
- 8
Ponajprije Adolf Wissert, a njegov podatak prihvaćaju Mira Ilijanić i Ivy Lentić Kugli. ADOLF WISSERT (bilj. 1), 34; MIRA ILIJANIĆ, *Prilog istraživanju historijsko-urbanističke dokumentacije Varaždina*, u: *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin*, 4 (1970.), 70; IVY LENTIĆ KUGLI (bilj. 7), 59.
- 9
PETAR PUHMAJER (bilj. 2), 67–68, 85.
- 10
PETAR PUHMAJER (bilj. 6), 153–154.
- 11
Istraživači ostavljaju mogućnost da je kuća možda bila jednokatnica s uzdignutim rizalitom, no rizaliti se u Varaždinu javljaju tek u drugoj polovini 18. stoljeća. – PETAR PUHMAJER (bilj. 2), 97, 105.
- 12
Na tom su dijelu sjevernog pročelja sačuvani i najstariji tragovi oslika koje na drugim dijelovima pročelja ne nalazimo. Oslici su u dva sloja. U ranijoj je fazi oslik prikazivao arhitekturu sivo bojenih parova stupova i traka, dok je ostatak plohe bio bijele boje, što je relativno česta slika i koloristička kompozicija 17. stoljeća. Na ovom slikanom sloju pronađeni su tragovi jedne obnove, odnosno preslikavanja, a riječ je o oslicima uglovnih kvadara bijele boje sa sivim sljubnicama. – DANUTA MISIUDA (bilj. 2), bez pag., [2–3].
- 13
DANUTA MISIUDA (bilj. 2), bez pag., [2–3].
- 14
To se može zaključiti prema činjenici da slikani sloj nastao u doba Praunspergera obuhvaća čitavo današnje sjeverno pročelje, dok se dva prijašnja sloja (koja smo ovdje pripisali ranijoj kući) protežu, kao što je rečeno, samo do desnog ruba rizalita.
- 15
DANUTA MISIUDA (bilj. 2), bez pag., [3–4].
- 16
ADOLF WISSERT (bilj. 1), 34.
- 17
Funkcija protonotara označavala je čuvara državnog pečata, ali je uključivala i niz drugih ovlasti te političko djelovanje, primjerice, u sklopu saborskih izaslanstava na bečki dvor. IVANA JUKIĆ, *U sjeni Hrvatske pragmatičke sankcije*, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 26 (2008.), 155, 158, 161.
- 18
U sklopu kuće nalazila se i nekadašnja kula kaptolskog bedema. Kuća je u 18. stoljeću prešla u ruke obitelji Patačić, a nakon njih je prodana na dražbi 1787. – LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb, 1988., 108 (Kuća je porušena u velikoj regulaciji Dolca u prvoj polovini 20. stoljeća.).
- 19
Nije poznata cijena same kuće, ali neki istraživači drže da je prodana povoljno jer se Plemić htio odužiti pavlinima što su posredovali u njegovoj zavadi s Franjom Vragovićem koja je rezultirala pomirenjem. – KAMILO DOČKAL, *Povijest pavlinskog samostana Bl. Djevice Marije u Lepoglavi, II. dio*, rukopis u Arhivu HAZU u Zagrebu, sign. XVI-29, 1953., 54; NIKOLA BENGER, *Synopsis historico-chronologica monasterii Lepoglavensis ordinis S. Pauli primi ermitae provinciae Croatico-Slavonicae*, rukopis, sign. II-a-22, 1764., anno 1705. Adolf Wissert navodi pak podatak da je Plemić kuću oporučno ostavio pavlinima. – ADOLF WISSERT (bilj. 1), 35.
- 20
IVO LENTIĆ, *Pavlinski samostan i crkva sv. Marije u doba baroka*, u: *Kaj [Graditeljsko nasljeđe (Lepoglava III)]*, 5 (1982.), 40; PETAR PUHMAJER – TEODORA KUČINAC, *Pročelja pavlinskog samostana u Lepoglavi*, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32 (2008.), 153–154.
- 21
DANUTA MISIUDA (bilj. 2), bez pag., [4–5].
- 22
Osim naslikanih, medaljoni su mogli biti oblikovani i u žbuci. To je slučaj na palači Prašinski-Sermage u Varaždinu čije se oblikovanje datira na kraj 17. stoljeća. PETAR PUHMAJER (bilj. 2), 368.
- 23
HELLMUT LORENZ, *St. Lambrecht (Stmk.) Klosteranlage*, u: *Barock. Geschichte der bildenen Kunst in Österreich*, Wien, 1999., 242.
- 24
SERGEJ VRIŠER, *Pavlinsko Olimje*, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244.–1786.*, Zagreb, 1989., 255.
- 25
ADOLF WISSERT (bilj. 1), 35.
- 26
Iako je južna kapela podignuta nešto prije kada je početkom 18. stoljeća došlo do svojevrsnog objedinjavanja njihovih pročelja, pazilo se na to da sve tri djeluju kao cjelina. SILVIJE NOVAK, *Pročelja crkve sv. Marije u Lepoglavi*, u: *Lepoglavski zbornik 1992*,

Zagreb, 1993., 153–156. Prvotno glavno pročelje crkve dokinuto je izgradnjom knjižnice te novoga, današnjeg pročelja 1710. i 1711. godine, bojenog svijetložutom bojom; PETAR PUHMAJER – TEODORA KUČINAC (bilj. 20), 162.

27

Ti su graditelji bili snažno povezani i s obitelji Ratkaj koja je donirala i izgradnju jedne od triju kapela uz lepoglavsku crkvu, i to onu iz 1702. godine. SILVIJE NOVAK – MARIJA MIRKOVIĆ, Dvorac Miljana, Zagreb, 1992., 49.

28

Na galerijama dvorca Veliki Tabor nalazimo sive medaljone s crvenim obrubom, a na dvorcu Miljana pročelja su na taj način obnovljena čak u tri faze, od kojih je značajna ona iz 1690. godine, u sivo-bijeloj kombinaciji, a koju će zamijeniti crna pročelja s bijelim medaljonima, prema dataciji olimskih pročelja, vremenski određenima oko 1710. godine. SILVIJE NOVAK – MARIJA MIRKOVIĆ (bilj. 27), 49–51.

29

Grofica se obvezala da će svotu isplatiti u roku od tri godine, uz kamatu od 6%, a kao jamstvo je ponudila svoje imanje Bisticu. KAMILO DOČKAL (bilj. 19), 54; NIKOLA BENGER (bilj. 19), anno 1729.

30

KAMILO DOČKAL (bilj. 19), 54.

31

VJEKOSLAV KLAJČ, Acta Keglevichiana. Annorum 1322.–1527., Zagreb, 1917., LXXXII–LXXXIV.

32

DANUTA MISIUDA (bilj. 2), bez pag., [5].

33

VJEKOSLAV KLAJČ (bilj. 31), LXXXIII.

34

Franjo Stjepan Patačić sin je Stjepana Josipa Patačića i Marije Ane Kulmer, kršten u župi Pregrada 17. rujna 1738., a umro u Vidovcu 5. svibnja 1776. godine. S Katarinom Keglević zaručio se 15. veljače 1763. te su se vjenčali 13. travnja 1763. u Topolovcu. Katarina je umrla u studenom 1811. i pokopana je u kapeli sv. Antuna u Gušćerovcu. – PAVAO MAČEK, Rod Patačića od Zajezde – rodoslovna rasprava, Zagreb, 2004., 159–161.

35

ADOLF WISSERT (bilj. 1), 35. Osim varaždinske palače, miraz je obuhvaćao imanja Popovec i Kalnik s Gušćerovcem, ali i dug od 60 000 forinti. BALTAZAR ADAM KRČELIĆ, Annuae ili Historija 1748.–1767, Zagreb, 1952., 478.

36

PAVAO MAČEK (bilj. 34), 160.

37

Patačić je imao namjeru sagraditi i gradsko kazalište, u svrhu čega je 1768. kupio i zemljište na današnjem Stančićevu trgu, međutim, zbog bankrota je morao odustati od svih planova pa je već 1770. zemljište prodao. ADOLF WISSERT (bilj. 1), 36, 43.

38

ADAM ORŠIĆ, Rod Oršića, Zagreb, 1943., 84. Život hrvatskih plemića u to doba opisuje i: JOSIP MATASOVIĆ, Iz galantnog stoljeća. Kulturnohistorijski fragmenti, Zagreb, 1921.

39

»Dieser Luxus überstieg die Kräfte der Nation und Mancher, besonders Graf Franz Patachich, wurde so zu Grunde gerichtet, dass

seine und seiner Frau Güter exequirt wurden.« – VJEKOSLAV KLAJČ (bilj. 31), LXXXIV.

40

ADOLF WISSERT (bilj. 1), 35.

41

IVY LENTIĆ KUGLI (bilj. 1), 175–176; PETAR PUHMAJER (bilj. 2), 398.

42

Najraniji sačuvani nacrti palače potječu iz 1905. godine kada je palača u vlasništvu Petrovićeve zaklade. – PETAR PUHMAJER (bilj. 2), 324, 331–335. Na nacrtima je vidljiv sačuvan tlocrtni raspored kakav je postojao u 18. stoljeću, što znači da do tada nije bilo većih intervencija. Zanimljivo je da su se na prvom i drugom katu nalazile kuhinje, smještene u blizini glavnoga stubišta, a jugozapadnom dijelu zgrade.

43

Osobito stoga što izvori spominju da su Franjo Patačić i njegova žena priređivali zabave i kazališne predstave u svojoj palači. Zbog male prostornosti zgrade ti su događaji morali biti komornog karaktera.

44

Oslici su pronađeni tijekom konzervatorskih istraživanja devetdesetih godina 20. stoljeća, no nije izrađena detaljna studija nego samo fotodokumentacija. Arhiv Hrvatskoga restauratorskog zavoda, fond RZH, dosje 458, fototeka, br. neg. I-76516, I-78869.

45

Detaljnija bi povijesnoumjetnička istraživanja mogla ponuditi više odgovora. Spomenuo bih da se vrlo sličan oslik iz druge polovine 18. stoljeća nalazi u jednoj prostoriji u palači Lantieri u Goriziji, a prije petnaestak godina pronađen je i u dvorcu Schwarza am Steinfeld u Donjoj Austriji gdje se datira u rano 18. stoljeće. Oslik u dvorcu prikazuje scene koje su naslikane u ovalnim okvirima unutar pravokutnog rastera. Soba se naziva *Delfter Zimmer*. AXEL HUBMANN, Schwarza am Steinfeld. Schloss, u: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 4 (1996.), 331–333. U kontekstu Varaždina također je zanimljivo da se u Grazu, u tzv. Maloj palači Attems (*Witwenpalais*) čuva kaljeva peč s delftskim motivima, koja se datira oko 1760. godine, odnosno vrijeme jedne od obnova palače. Peč se spominje u: *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Graz*, (ur.) Horst Schweigert, Wien, 1979., 94; *Österreichische Kunsttopographie. Band LIII: Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des I. Bezirkes*, (ur.) Wiltraud Resch, Wien, 1997., 490.

46

Poznato je što se dalje događalo s palačom. Godine 1776. lakše je stradala u velikom požaru koji je pogodio Varaždin. Hrvatski državni arhiv, fond Hrvatsko kraljevsko vijeće, sv. 219, spis 34, zbirka mikrofilmova Z-931. Prethodno oboljevi od tuberkuloze, grof Franjo Patačić umro je nekoliko dana nakon požara, 5. svibnja 1776. – ADOLF WISSERT (bilj. 1), 36. Godine 1786./87. kao vlasnica se spominje udovica Patačić, a već 1788. Ivan Patačić, Franjin sin. Tijekom prve polovine 19. stoljeća palača je u vlasništvu obitelji Pusth. Trgovac Antun Pusth postaje varaždinskim građaninom 1808. godine, a već 1812. zabilježen je kao vlasnik. Spominje se i u popisu poreznih obveznika iz 1840./41., a 1851. vlasnica je udovica Josipa Pusth. – IVY LENTIĆ KUGLI (bilj. 1), 177.

47

Spomenimo ovom prilikom da se prikaz Božjeg oka javlja i naslikan u tzv. Delftskoj sobi na drugom katu.

48

DANUTA MISIUDA (bilj. 2), bez pag., [6]. Žuta boja dobiva se od zemljanih pigmenata. Ona je bila česta na pročeljima 18.

stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj. Najranija primjena vrlo svijetle žute boje, u monokromnoj ili bikromnoj kombinaciji, na pročelju je pavlinske crkve u Lepoglavi (1711.), a učestalo se javlja s razdobljem rokoka oko sredine stoljeća. Vidi: PETAR PUHMAJER – TEODORA KUČINAC (bilj. 20), 162. Odabir svijetložute zidne plohe, u kombinaciji s bijelo bojenim rokajima, odraz je karakterističnih tendencija nježnom i vedrom koloritu, popularnom i u rokoko slikarstvu.

49

Općenito govoreći, arhitektonska dekoracija izvedena u štuko masi osobito je pogodna za formiranje slobodnih i nepravilnih oblika čija se forma ne određuje nacrtom nego izvođenjem na licu mjesta.

50

Konzervatorskim istraživanjima otkriveni su tragovi crteža olovkom kojima su majstori olakšali svoj rad. DANUTA MISIUDA (bilj. 2), bez. pag., [6].

51

Zidarski se ukrasi obično ponavljaju jer je mnogo lakše koristiti iste šablone ili kalupe kod lijevanja nego raditi nove za svaki ornament.

52

Detalnije o navedenim kućama vidi u: *Österreichische Kunsttopographie* (bilj. 45), 125, 483, 331, 637.

53

Österreichische Kunsttopographie (bilj. 45), 209.

54

Postoji niz kuća sličnih obilježja koje se na osnovi dekoracije pripisuju Hueberu (primjerice, Hofgasse 8, Sporgasse 13), pri čemu se govori o karakterističnom »Hueberovu stilu«. – WILTRAUD RESCH, *Die städtebauliche Entwicklung von Graz, u: Österreichische Kunsttopographie. Band LIII: Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des I. Bezirkes*, Graz, 1997., LXXII.

55

Poveznica s Hueberom također je oblikovanje glavnog stubišta Male palače Attems koje se na sličan način kao kod Patačića rastvara prema veži u prizemlju te lučnim otvorom prema hodniku kata. Uzduž glavnih stubišnih krakova je kamena klesana ograda, a zajednička je i karakteristična niša na odmorištu koja kod Attemsa ima i kamenu školjku s donje strane. Svodovi i zidovi Attemsova stubišta ispunjeni su štukaturama u obliku sitnih ali razvedenih rokaja. Štukature se pripisuju radionici Pietra Angela Formentinija. – *Dehio-Handbuch. Graz* (bilj. 45), 94; *Österreichische Kunsttopographie* (bilj. 45), 486–490.

56

Motiv derivira od volutnih zabata kakvi se javljaju na pročeljima kako sakralnih tako i profanih građevina. U sjeverozapadnoj Hrvatskoj ih nalazimo na palači Zagrebačkog kaptola i palači Keglević u Varaždinu te palači Vojković u Zagrebu. – PETAR PUHMAJER, *Palača Zagrebačkog kaptola u Varaždinu, u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 168.

57

Na sugestiji oko mogućih utjecaja na oblikovanje portala palače Patačić zahvaljujem dr. sc. Dubravki Botici. Važno je ipak reći da se takvi portali javljaju i izvan Štajerske, primjerice, na dvorcima Sela i Dol kod Ljubljane, oba pripisana ljubljanskom arhitektu Lovrencu Prageru. – METODA KEMPERL, *Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana, 2007., 49. Konceptija se javlja i u drugim dijelovima Austrije, pa je tako nalazimo na građanskoj kući na St.-Ulrichs-Platz 2 u nekadašnjem bečkom predgrađu Neubau gdje volute zahvaćaju

dvostruki prozor, ili pak na kući na Rathausgasse 2 u St. Pöltenu koja se pripisuje krugu oko J. Munggenasta i J. Prandtauera. – *Österreichische Kunsttopographie. Band LIV: Die Kunstdenkmäler der Stadt St. Pölten und ihrer eingemeindeten Ortschaften*, (ur.) T. Karl, H. Karner, J. Kronbichler, T. Pulle, Horn, 1999., 189–190. U Hrvatskoj se, osim na Patačićevoj palači, javljaju i na portalima nekih cinktora, pri čemu ne omeđuju prozor nego nišu u polju iznad portala – Trški Vrh, Lopatinec, Ludbreg. Kod sva tri cinktora, riječ je o arhitekturi štajerskih utjecaja, a zanimljivo je da se crkva na Trškom Vrhu pripisuje mariborskoj radionici koju pedesetih godina predvodi Joseph Hoffer. – METODA KEMPERL (bilj. 57), 19, 51; KATARINA HORVAT LEVAJ, *Arhitektura crkve Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrhu, u: Majka Božja Jeruzalemska na Trškom Vrhu*, (ur.) Andrija Lukinović, Zagreb, 2011., 72

58

Österreichische Kunsttopographie (bilj. 45), 364; SANDRA MARIA RUST, *Der steirische Barockarchitekt Johann Georg Stengg (1689–1753)*, doktorska disertacija, Universität Wien, Wien, 2009., 211–212.

59

Dehio-Handbuch. Graz (bilj. 45.), 155.

60

Österreichische Kunsttopographie (bilj. 45), 487.

61

GÜNTHER IRMSCHER, *Style rocaille, u: Barockberichte [Rocaille. Zur Geschichte einer Ornamentform: 27. Jänner bis 11. April 2010, Salzburger Barockmuseum]*, 51–52 (2009.), 403. Detaljnije o rokaju donosi isti autor, 339–342.

62

Stenggova će radionica, osim rokaja, najčešće koristiti plosnate lepezaste školjke ili pak urne iznad prozora, npr. na palači Attems (1702.–1705.) i dvorcu Schielleiten (1731.–1735.).

63

SANDRA MARIA RUST (bilj. 58), 423, 473, sl. 59, 60, 61, 151.

64

U Hrvatskoj su pak iz brojnih primjera vidljivi njihovi utjecaji. Vidi: DUBRAVKA BOTICA, *Četverolisne crkve u srednjoj Europi – problem tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 135–136, 152.

65

No, Sandra Rust ostavlja mogućnost da se možda povukao iz Graza u Ptuj, suprugin rodni grad, gdje je radio do smrti, o čemu, doduše, nema zapisa. – SANDRA MARIA RUST (bilj. 58), 40–41. To bi mogla biti eventualna poveznica s Varaždinom, s obzirom na geografsku blizinu i povezanost tih dvaju gradova.

66

SANDRA MARIA RUST (bilj. 58), 41–44.

67

METODA KEMPERL, *Josef Hoffer: Ein neuer Name unter den steirischen Architekten des 18. Jahrhundert, u: Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 2–3 (2002.), 261–262; KATARINA HORVAT LEVAJ, *Katedrala sv. Terezije u Požegi, u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 28 (2004.), 225; METODA KEMPERL, *Jožef Hoffer – Arhitekt brez meja, u: Podravina*, 7 (2005.), 33–45; METODA KEMPERL (bilj. 57), 50–56; DUBRAVKA BOTICA (bilj. 64), 143–144; PETAR PUHMAJER (bilj. 2), 32, 176–179.

68

PETAR PUHMAJER (bilj. 2), 176–179, 184.

69

METODA KEMPERL (bilj. 67, 2002.), 267; METODA KEMPERL (bilj. 67, 2005.), 37. Ta atribucija, doduše, nije arhivski potvrđena, ali se to pretpostavlja na osnovi nekih sličnosti s crkvom u Ehrenhausenu, primjerice, zaključnog zabata, konkavnoga središnjeg polja i profilacija.

70

Vrlo sličnu, slobodnu rokajnu štukaturu, nalazimo i u unutrašnjosti župne crkve u Kamnici koju potvrđeno gradi Joseph Hoffer (1747.–1751., štukatura 1756.), pa bi se i na osnovi toga argumenta Hoffer možda mogao povezati s izgradnjom mariborskoga gradskog dvorca, što je možda naslutila i M. Kemperl pripisavši ga Hofferu. – METODA KEMPERL (bilj. 57), 87, 255.

71

ANNEDORE DEDEKIND, Die Stukkatorerfamilie Formentini in der Steiermark, u: *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz*, 3–4 (1968.), 149.

72

ANNEDORE DEDEKIND (bilj. 71), 151–155, CXXXIII–CXXXVI; *Dehio-Handbuch. Graz* (bilj. 45), 95; *Österreichische Kunsttopographie* (bilj. 45), 497.

73

ANNEDORE DEDEKIND (bilj. 71), 150–151, CXXXI–CXXXII.

74

Opus je okarakteriziran kao »in der Art des Heinrich Formentini«, premda nije poznat točan autor. – *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Steiermark (ohne Graz)*, (ur.) K. Woisettschläger, P. Krenn, Horn – Wien, 1982., 601. S obzirom na izrazite sličnosti sa štukaturama u dvorcu Thinnfeld, neposrednu blizinu dvaju lokaliteta, kao i približno vrijeme nastanka (kapela je opremljena od 1750. do 1756.), vjerojatno možemo isključiti sumnju o drugoj radionici.

75

Na više Hueberovih gradnji nalazimo angažman Formentinijeve radionice, npr. dvorac Thinnfeld (1761.–1764.), kapela sv. Duha u gradačkom *Domherrenhofu* (1764.) ili pak stubište u Maloj palači Attems. – *Dehio-Handbuch. Steiermark* (bilj. 74), 67; ANNEDORE DEDEKIND (bilj. 71), 156; *Österreichische Kunsttopographie* (bilj. 45), 62–64, 489.

76

Primjerice, na palači Herberstein. Usp. *Österreichische Kunsttopographie* (bilj. 45), 497.

77

No, Formentinijevi su majstori također sami crtali štukature, o čemu svjedoče sačuvani crteži. ANNEDORE DEDEKIND (bilj. 71), CXXIV–CXXV.

Summary

Petar Puhmajer

Patačić Palace in Varaždin – Development, Investors, Context

This study aims to define the chronological sequence of the construction and subsequent renovations of the Patačić Palace in Varaždin. The palace is a one-winged, three-storey building, constructed in the 17th century by the enlargement of an older house, most probably in 1669 for the merchant Daniel Praunsperger. Since then, both the interior and the exterior of the palace underwent multiple renovations which resulted in changes with each new owner. After a short period in the possession of Juraj Plemić, the palace was sold to the Pauline order in 1705. The Paulines undertook to carry out a substantial renovation which included, among other things, adding a corner bay window and painting the façades in grey and white medallions, the design which had been characteristic of several other buildings owned by the Paulines. Subsequently in 1730, the Paulines sold the palace to count Ladislav Keglević who had the façades repainted in white with simple grey decoration.

The most important period in the palace's history was the renovation of 1764 for the wealthy investors count Franjo Patačić and his wife Katarina, *née* Keglević, who were prominent nobility figures of the Varaždin society in this period. The interior of the palace was thence refurbished with wall paintings and a new staircase, and the exterior redesigned with stone, plaster and stucco decoration of great plasticity. The interior excels with an illusionist wall painting depicting blue and white Delft "tiles" in a second-floor room, and an abundant *rocaille* ornament in two *bel-etage* salons, all three

rooms dated between 1764 and 1770. The concurrent appearance of the *rocaille* ornament on the interior wall paintings and the same motifs made of stucco on the façades, show that the renovation was predefined by the investors' clear conceptual and stylistic vision.

The design of the façade with the articulated portal and free forms of the rococo ornament can be related to the building and stucco workshops in Graz and Styria of the 18th century. The palace's architectural concept evokes the works of the architects Johann Georg Stengg and Joseph Hueber, who both had many followers throughout Styria, notably in a local building workshop in Maribor from 1750s to 1770s. The stucco decoration, on the other hand, reveals the influences of Heinrich Formentini's artisan workshop in Graz.

Count Franjo Patačić and his wife Katarina were the well-known patrons of art, and, by hiring major Styrian artists, left a remarkable work of the baroque architecture in Croatia. Although the "golden age" of their life was somewhat short, it co-occurred with the peak of the rococo period in Varaždin in the 1760s.

Keywords: architecture, 17th century, 18th century, baroque, rococo, palaces, wall painting, stucco decoration, Varaždin, Patačić Palace, Franjo Patačić, Graz

(Prijevod/Translation:
Petar Puhmajer i Aleksandra Jablan)